

***Slovenski svećenici u hrvatskoj Istri u 19. i 20. stoljeću*, Barbara Riman (ur.).
Pazin – Poreč – Ljubljana: Državni arhiv u Pazinu, Porečka i Pulska biskupija,
Inštitut za narodnostna vprašanja, 2024., 131 str.**

Godine 2024. javnosti biva predstavljen zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanoga 6. svibnja 2022. u Državnom arhivu u Pazinu, posvećenoga slovenskim svećenicima u hrvatskoj Istri u XIX. i XX. stoljeću. Sama knjiga ima 131 stranicu, a glavna je urednica Barbara Riman. Uz uvodne informacije urednica ističe veliku važnost, ali i nedovoljnu istraženost povijesnoga puta istarskih – slovenskih svećenika koji su dali nemjerljiv doprinos očuvanju kulture, jezika, vjere i narodnosti istarskih Hrvata. Na kraju uvodnoga dijela knjige glavna urednica navodi izlagače Iliju Jakovljevića, Ratka Valenčića, Stipana Trogrlića, Elvisa Orbanića, Milana Radoševića, Vita Spetića i Marijana Jelenića te teme koje su predstavili toga svibanjskoga dana u Pazinu.

Prvi je rad zbornika pregledni rad Ilije Jakovljevića »Slovenski svećenici: očuvanje vjerske i nacionalne svijesti u Istri« (9 – 26). U radu autor ističe važnost djelovanja slovenskih svećenika u Istri tijekom druge polovice XIX. i prve polovice XX. stoljeća pri očuvanju kulturnoga i vjerskog bića hrvatske Istre. Ukazuje na povijesni sukob talijanskih političara i crkvenih velikodostojnika s hrvatsko-slovenskim klerom zbog njihove uloge u očuvanju nacionalne i kulturne svijesti Slavena Istre.

Slijedi pregledni rad autora Rafka Valenčića »Slovenski duhovnici v Istri v 19. in 20. stoletju« (27 – 46) u kojem se također ističe izuzetna važnost i uloga slovenskih svećenika u Istri za oba slavenska naroda. U prvim se trima poglavljima govori o važnosti slovenskoga svećenstva u buđenju nacionalne svijesti slovenskoga i hrvatskog naroda u XIX. stoljeću. Svoj su pastoralni rad slovenski svećenici uz vlastito ozemlje obavljali i kod južne braće u Istri. Pritom su se u povijesti između ostalih istakli Josip Grašić, Jakob Volčić, Leopold Jurca i dr. kao »duhovni pastiri Istre« koji su naučili jezik te djelovali među Hrvatima u prijelaznom periodu između dvaju stoljeća. Autor pozornost u četvrtom poglavlju usmjerava prema svećenicima Jakobu Volčiću i Josipu Velikanji, župnicima koji su mahom djelovali po široj središnjoj i južnoj Istri u XIX. stoljeću. Tekst petoga poglavlja govori o XX. stoljeću, obilježenom teškim ratnim razaranjima te trima totalitarnim režimima koji su obilježili život maloga čovjeka, kao i župnikā koji su s tim narodom patili. Posebno se ističe važnost djelovanja Leopolda Jurce, Rudolfa Zafrana, Josipa Vidaua i Stjepana Ceka, kao svećenika koji su djelovali u sva tri totalitarna režima, a napose komunističkom, koji je, pak, prema Crkvi bio izuzetno represivan, posebice u godinama nakon Drugoga svjetskog rata.

Treći je rad ovoga zbornika izvorni znanstveni rad Stipana Trogrlića »Svi križni putovi svećenika Stjepana Ceka u doba fašizma i komunizma« (47 – 62). Na početku se navode Cekovi osobni podatci, mjesto njegova rođenja, školovanja te početci crkvene službe. U drugom i trećem poglavlju spoznajemo kako Cek kao mlad svećenik 1937. godine dolazi na službu u Kašćergu, gdje se pokazao kao »narodni« svećenik koji kupuje kalendare i časopise vjerskoga karaktera na hrvatskom jeziku te predaje djeci na njihovu materinskom hrvatskom jeziku, što ga je posljedično dovelo u sukob s fašistima. Kako bi zaštitio Ceka,

tršćansko-koparski biskup šalje ga na Ćićariju gdje u predratnim i ratnim godinama vodi čak četiri župe. Za ratnih je godina neumoljivo brinuo o svojim župljanima, a nakon Romelove se ofenzive izlagao velikoj opasnosti spašavajući živote svojih župljana zarobljenih od strane njemačke vojske. U drugoj polovici rada autor zorno opisuje uspostavu komunističke vladavine u Istri, izuzetno negativno nastrojene prema Katoličkoj Crkvi i svećeniku Ceku, koji je više puta uznemiravan tijekom druge polovice četrdesetih godina XX. stoljeća. Vrhunac komunističkoga zlostavljanja spomenutog svećenika, ali i katolika Istre dogodio se godine 1947. pri održavanju »krvave krizme« u Lanišću, gdje je bez milosti pretučen Jakob Ukmar, zvjerski ubijen bl. Miroslav Bulešić, a velečasni Cek biva spašen isključivo intervencijom župljana Lanišća koji su ga na vrijeme sakrili. Po svršetku »krvave krizme« Ceka su, navodi autor, komunisti zatvorili na šest godina pri čemu su ga redovito maltretirali i zlostavljali. Od 1954. do 1958. služi u Pićnu i Lindaru gdje ga je redovito, na njegovu žalost, posjećivala državna vlast. Na kraju se Cek, nakon još sedam godina službovanja po istarskim mjestima, 1965. vratio u rodnu Sloveniju.

Četvrti je rad ovoga zbornika izvorni znanstveni rad Elvise Orbanica »Svećenik Rudolf Zafran i ženska duhovna zvanja Žminjštine (1940. – 1963.)« (63 – 90). Na početku se upoznajemo s biografskim podacima Rudolfa Zafrana rođenoga 1916. na Krasu, a zaređenoga 1940 u Gorici. Za ratnih je godina Zafran službovao u Ceru, te nastojao, poput kolege Stjepana Ceka, pomagati župljanima koliko su to ratne prilike dopuštale. Po svršetku rata, godine 1946. biva postavljen za župnika u Žminju gdje službuje gotovo sedamnaest godina. Prilikom svoga župnikovanja Zafran je pomagao žminjskoj zajednici koja je teško stradala u prethodnome ratu. Iako prema autorovim saznanjima Zafran nije bio u sukobu s komunističkom vlasti, nastojalo se potkopati njegov ugled koji je imao u malom žminjskom društvu. Tako su se tijekom 1955. i 1956. vlasti okomile na žminjskoga zvonara koji je kažnjen jer je zvonio prerano ujutro, kako je to i inače bio običaj. Od trećega poglavlja do kraja rada autor nas upoznaje sa ženskim duhovnim podmlatkom Žminjštine koji je stasao zahvaljujući Zafranovu djelovanju. Žminjke su mahom odlazile u Red sestara svetoga Vinka Paulskog u Rijeci gdje su, uz svoj vjerski rad, pomagale puku vodeći ubožnicu. Brinule su se o siročadi, bolesnima i potrebitima. Redu su se sa Žminjštine pridružile Ana Žufić, Eufemija Miličić, Marija Jolanda, Emericijana Blašković, Terezija Žufić, Augusta Modrušan i Darinka Grizila. Svim je spomenutim djevojkama upravo Zafran pomagao na njihovu životnom i vjerskom putu, o čemu svjedoče i sjećanja časnih sestara koje autor navodi u radu.

Peti rad zbornika pregledni je rad Milana Radoševića »Sjećanja Josipa Grašića na Beram i gortanovce 1929. godine« (91 – 106). Autor na početku pruža osvrt na napetu političku i društvenu situaciju na području Pazinštine u dvadesetim godinama XX. stoljeća. Ističe talijansko te kasnije fašističko zlostavljanje istarskih Hrvata, kulturocid koji je provodila talijanska država te uspon tajnih društava »Borba« i »TIGR« koja su se borila protiv fašizma. U drugom poglavlju autor koncizno predstavlja životni i duhovni put svećenika Josipa Grašića, rođenoga u okolici Kranja početkom ožujka 1863., a zaređenoga 21. prosinca 1885. godine. Svoju prvu crkvenu dužnost, onu kapelana od 1885. do 1887., obnaša u Gračišću,

a do 1890. biva kapelanom crkve svete Katarine na Pićanščini, nakon čega se seli u Beram gdje ostaje sve do 1929. godine. Za svoga je djelovanja dao izuzetan vjerski, kulturni i obrazovni doprinos kako spomenutom mjestu tako i Pazinštini. Autor daje naročit naglasak na događaje iz 1929. koji su bili prijelomnica za Grašičev život u Bermu, a temeljem Grašičevih osobnih zapisa. Naime, posebno se dotiče tema istražnoga postupka, uhićenja i sudsoga procesa Vladimiru Gortanu i četvorici njegovih suradnika što je bilo povezano s oružanim prepadom kojim su imali namjeru sabotirati održavanje plebiscita na Pazinštini u ožujku 1929. godine. Krajem te godine Grašić, na nagovor Stojana Brajše, bježi iz Berma prema Gorici i Postojni, a 1931. zbog fašističkoga zlostavljanja prelazi granicu te se do kraja života nastanjuje u svom rodnom kranjskom kraju. Autor donosi zanimljiva Grašičeva promišljanja o samom Vladimiru Gortanu.

Šesti članak ovoga zbornika izvorni je znanstveni rad Vita Spetića »Društvo istarskih i slovenskih bogoslova 'Sloga' u Gorici (1881. – 1888.)« (107 – 122). Autor donosi jedinstven prikaz nastanka i rada društva »Sloga« koje je djelovalo poput čitaoničkih društava tada prisutnih u Austrijskom primorju. Društvo se osniva i radi pri Goričkom bogoslovnom fakultetu, neizmjereno važnoj instituciji iz čijih su klupa proizašli brojni crkveni preporoditelji istarskih Hrvata i Slovenaca XIX. i XX. stoljeća. Treće i četvrto poglavlje donose informacije o osnutku društva te o izvorima za njegovo proučavanje. To su bile dvije bilježnice naziva »Zapisnik društva istarski Hrvati bogoslovci Gorica« i »Knjiga protokola Bogoslovnog društva 'Sloga' u Gorici«. Zbog edukacije na talijanskom jeziku, a u želji očuvanja vlastitoga slovenskog i hrvatskoga jezika, bogoslovi slavenskoga podrijetla u Gorici odlučuju organizirati čitalačko društvo »Sloga« 27. listopada 1881. godine, koje djeluje u sklopu knjižnice Centralnoga sjemeništa. Autor daje podroban opis djelovanja društva od 1881. do 1888. godine. Glavno je djelovanje društva bilo kupovina novina i časopisa s hrvatskoga i slovenskoga govornog područja, vjerskoga i svjetovnoga karaktera, poput *Naše sloge*, *Edinosti*, *Narodnih novina* i sl., a sve s ciljem bolje upućenosti članova u društveno stanje naroda iz kojega su mladi slavenski bogoslovi potjecali. Prvi predsjednik društva biva Hrvat Niko Sparožić, a funkcije tajnika i blagajnika obnašaju Slovenci Josip Kompare i France Pipan. Uz članarine studenata, kojih je na početku bilo devetnaest, veliku je ulogu u financiranju društva »Sloga« imao biskup Josip Juraj Strossmayer. Tijekom prve generacije bogoslova, od 1884 do 1887., društvom upravlja Josip Dmnić, kasniji vrbnički župnik, inače zapamćen kao odlučan branitelj glagoljice. Po njegovu odlasku u društvu nastaju trzavice, pri čemu godine 1887./1888. izlazi veći broj članova. Posljednji predsjednik, Liberat Sloković, pri kraju je studija ponio bilježnice u svoj rodni supetarski kraj te na taj način sačuvao uspomenu na društvo koje je dalo značajan doprinos očuvanju hrvatskog identiteta Istre.

Posljednji je rad ovoga zbornika izlaganje sa znanstvenoga skupa Marijana Jelenića »Josip Vidau (1904. – 1983.)« (123 – 131). Autor u prvom poglavlju daje kratak životopis slovenskoga svećenika Josipa Vidaua rođenoga u Opičini kraj Trsta 30. svibnja 1904. godine. Tijekom prvih godina svoga svećeništva kasnih dvadesetih godina XX. st. Vidau služi u Ceru, a od 1933. do 1960. biva župnikom u Kringi, odakle je još upravljao i župama Tinjan i Sveti Petar u Šumi. Za tih je dvadeset sedam godina postao omiljenim župnikom u Kringi

i okolici jer se izuzetno zalagao za svoje župljane, osobito za djecu kojoj je potajice držao vjeronauk na hrvatskom jeziku. Prema Jeleniću, odluka biskupa Nežića da Josipa Vidaua premjesti nakon gotovo trideset godina iz Kringe u Hum potonjem je teško pala zbog izoliranosti i nepristupačnosti Huma. Iako nezadovoljan premještajem, u Humu je, prema sjećanjima suvremenika, živio skromno te je bio dobar i samozatajan svećenik i vrstan travar koji je izumio humsku bisku.

Kristijan Žgaljardić